

Юрій Чорний, доцент кафедри народних музичних інструментів та вокалу
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ПІСНІ ДО ІКОН ЗБОРІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НОВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ (XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)

У статті розглядаються іконославильні пісні з культурологічного та музикознавчого погляду в контексті їх єпархіального функціонування. Стаття знайомить з маловідомими текстами сучасних іконославильних пісень Зборівської єпархії.

Постановка проблеми. Інтерес до іконославильних пісень з-поміж українських науковців виник уже давно. Ще в кінці XIX – на початку XX ст. їх почасти намагався вивчати Іван Франко, згодом Василь Щурат, Михайло Возняк, Юліан Яворський та інші вчені, головно літературознавці. Музикознавці довгий час фактично не досліджували наші духовні пісні в честь чудотворних ікон. Проте композитори ще від початку XX ст. нерідко зверталися у своїй творчості до іконославильних текстів. У цьому контексті варто згадати хоча б деяких з них. Це насамперед Микола Лисенко, Станіслав Людкевич, Михайло Гайворонський, Анатоль Вахнянин, Микола Леонтович.

Іконославильні пісні українців – вельми цікава та багатогранна сторінка національної паралітургічної культури XVII – XVIII ст., а також і наступних XIX та XX ст. Ці тексти уже багато в чому досліджені, введені до наукового обігу. Проте в контексті регіонального їх функціонування, єпархіально – вони до цього часу не розглядалися. Власне це і зумовлює актуальність теми.

Джерелознавча база: факсимільне видання (підготовлене до друку Ю. Медведиком) першого українського співаника духовних пісень (Почаїв, 1773) [6], мікрофільм “*Богогласника*” (Почаїв, 1790 – 1791), факсимільне видання рукописного супрасельського “*Богогласника*” першої чверті XVIII ст. [8], сучасні малотиражні видання, що виходять у місцевих друкарнях, розміщених на теренах Зборівської єпархії.

Основна мета статті: розглянути з культурологічного та музикознавчого погляду іконославильні пісні в контексті їх єпархіального функціонування, ознайомити з маловідомими текстами сучасних іконославильних пісень Зборівської єпархії.

Виклад матеріалу. У добу романтизму та постромантизму в Західній Україні набирає обертів так звана “василіянська пісенність”. Відтак нового розвитку набирають і пісні

іконославильні в честь місцевих галицьких ікон. Прославляти розпочинають не тільки загальнознані ікони, але й вернакулярні (місцеві). Серед таких ікони можна згадати ті, які походять із сіл та містечок Зборівської єпархії (Кристинопільська, Тартаківська, Корчминська, Кривецька, Маркопільська, Корсівська, Ратищенська, Краснопуцанська, Городилівська та інші). Відомою, зокрема, є також ікона Божої Матері з с. Ратищі Зборівського р-ну Тернопільської обл. “У XIII ст. під час татарської навали в селищі Залізці татари підпалили церкву. Коли церква згоріла, – пише наш сучасник о. Василь Кишинюк, – то жиди бачили, як з церкви вийшла особа жіночої статі з свічкою в руках і навпростець через озеро пішла до Ратищ. Вони казали: “Ми виділи, як ваша Божа Матір пішла з Залозець до вас” [3, 22]. Відтак традиція почитання ікони набирає своєї сили, створювалися вірші, легенди, відомо й пісню до цієї ікони “*Божая Мати, Чистая Дівиче*”. Загалом молитовний характер фактично сконденсовано у таких строфах цієї пісні:

Краща від сонця, Діво Святая,
На небі світиш, мати благая,
Божая Мати, мати людей,
Прийми пісню тую з щирих грудей.

Ми к Тобі нині то ж прибігаєм,
Діво Маріє, і величаєм,
Бо Ти в опіці нас всяким охороняєш
Божая Мати, мати людей,
Прийми пісню тую з щирих грудей.

О, порятуй нас, в горю і болю,
Щастя пішли нам, дай ліпшу долю,
Праведно дай нам цей вік дожити,
З тобою в небі Богу служити.
Божая Мати, Мати людей
Прийми пісню тую з щирих грудей.

Ще однією іконою, яка щойно в середині XX

ПІСНІ ДО ІКОН ЗБОРІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НОВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ (XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)

набула великої популярності є та, яка відображає образ Матері Божої з Маркополя (Золочівський р-н Львівської обл.). Проте історія ікони значно давніша, ще приблизно з XVII ст. І знову ж таки її історія пов'язана з татарськими набігами. Восени 1683 р. татари спали с. Ретвяни та місцеву Вознесенську церкву, біля якої стояла стара липа. Якраз у час мусульманської навали “Божа Мати з Дитятком на руках з'явилась ретвянцям на цій липі і показала дорогу куди сховатись від ворогів. Скориставшись із вказівок Богородиці, усі ретвянці були врятовані” [4, 10]. Ще від кінця XIX ст. відома молитва до цієї ікони, складена місцевим парохом о. Іваном Кульчицьким, яку благословив своїм листом від 20 січня 1898 р. кардинал-митрополит Сільвестр Сембратович. На жаль, невідомо спеціально створених пісень до цієї ікони, але віддавна і до сьогодні збережено традицію співати на її честь у часи відпустів василянську пісню “Пресвятая Борогодице, спаси нас” [1, 43].

Ще одна дуже відома ікона Зборівської єпархії походить з м. Кристинопіль (тепер м. Червоноград Львівської обл.). Цей чудотворний образ відомий ще з XVIII ст. Приміром, у 1775 р. було зафіксовано 14 чудесних оздоровлень завдяки яким ікона набувала чим раз більшої шани.

Серед українських василян-піснетворців особливо відомий о. Мелетій Лончина. Саме він створив найвідомішу та найкращу з-поміж пісень у честь ікони. Було це у 1889 р., після його відвідин Кристинополя. Зокрема в пісні читаємо:

Перед престіл Твій, Пречиста, сміло прибігаєм,
Свої просьби в повній вірі Тобі засилаєм.
Чудотворна Мати Божа, Ти є наша слава,
Для любови Свого Сина, будь нам все ласкава.
На Тебе усю надію ми всі покладаєм.
В тяжких бідах і недолі к Тобі прибігаєм,
Пригорни нас. Наша Мати, як люблячі діти.
Хорони від всякої злоби, дай в небі Тя взріти.

Цю пісню можна зустріти в численних василянських співаниках кінця XIX – та XX ст., які виходили друком у Жовкві, Львові, Станиславові, Коломиї, Ужгороді, в багатьох країнах української діаспори на Північноамериканському та Південноамериканському континентах, в Австралії. Її неодноразово озвучували для записів на платівки відомі українські співаки та хорові колективи. І сьогодні, коли ікону знову повернуто на українську землю з Варшави, де цю святиню переховували за радянського режиму її славлять вірні не тільки численними спеціальними молитвами, віршами,

але і цією піснею славного українського пісняря о. М. Лончини.

Відомо й іншу пісню до цієї ікони – “Пресвятая Діво мати, небесна Леліє”. Вона теж створена невдози за піснею М. Лончини:

Пресвятая Діво мати, небесна Леліє,
Помагай нам, Тебе просим,
Пречудна Маріє.
Ти вславлена чудесами у Кристинополи,
Не забудь нас дітей своїх,
Не забудь ніколи.

Цікаву інформацію до історії пісні знаходимо на сторінках українського католицького журналу “Місіонар”. У статті Світлани Рабонець читаємо, що 1901 р. з нагоди оздоблення ікони новою сукнею після Служби Божої місцевий “о. Маркіян виголосив слово в честь Матері Божої і привселюдно прибив до образу сукню і корони. Під час цього торжества було перший раз відспівано пісню до Матері Божої Кристинопільської, слова і музику до якої уложив і перший раз заспівав о. Мелетій Лончина, відомий уже на той час автор релігійних пісень” [7, 20].

Збереглися ще від кінця XVIII ст. тексти пісень до ікони з с. Тартаків на Сокальщині. Вона надрукована латинкою у польському релігійному виданні *Nabożeństwo do Matki Boskiej. Dla wygody tych, którzy Jey miejsca święte upodobane i cudami wslawione nawiedzaią [...] w Tartakowie [...]* (Львів 1797). До наукового обігу пісню та стародрук ввів М. Возняк [2, 345, 505 – 507]. Є підстави вважати, що перші два видання публікувалися, скоріш за все, упродовж 80-х – початку 90-х років, позаяк визнання чудотворності Тартаківської плачучої ікони було проголошено у квітні 1777 року [2, 184]. У виданні вміщено низку духовних пісень, але тільки одна, як зазначив М. Возняк, українською мовою: *Пречистая, Пречудная Діво і Мати*.

У рукописному співанику 1840 р. дяка Теодора Романовського з с. Кукизів теперішнього Сокальського р-ну Львівщини (Національний музей у Львів, О.61) зберігся запис ще однієї пісні до цієї ікони (*Піснями похвалим Матер Божюю в чудовному образі Тартаковськую*) [2, 507 – 508]. На жаль, ні з праці М. Возняка, ні з запису співаника Т. Романовського нічого невідомо про музичні тексти пісень. Наш сучасник, о. Володимир Коткевич стосовно цієї пісні пише: “спішімо під св. Покров Матері Божої Тартаківської, прославляймо Царицю неба і нашу заступницю перед Богом єдиним серцем і єдиними устами, піснею в її честь складеною” [5, 20]:

ПІСНІ ДО ІКОН ЗБОРІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НОВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ (XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)

Пречистая. Пречудная, Божая Мати !
Ми грішні не перестанем Тя величати,
На нас Ти ласки все зливаєш,
Перед Сином заступаєш, Діво чистая !

І дізнають там ласк з неба
Потіх в утрапліннях.
І дізнають там полегші
Недужі в терпіннях...

Всі ми знаєм, Ти чудная у твоїм образі !
Під Твій Покров прибішієм в кожному разі,
В Тартакові і повсюди
Прославляють Твої чуда, Діво чистая !

Взиваючи ім'я Твоє скоро предстаєш,
Ти тонучим в хвилях руку подаєш,
Сліпим очі отворяєш,
Хромим ноги ісціляєш, Діво Чистая !

Чимало пісень створено в честь Зарваницької ікони. Більшість з них датуються XVIII ст., проте і в XIX та XX ст. складали в її честь нові пісні. А відомий український вчений та поет Василь Щурат навіть написав цілий віршований переказ про чудотворні справи ікони Божої матері з с. Зарваниці. Зокрема, у його поемі “Зарваниця” читаємо:

О, Ти, що в найприкрішій хвилі
Ведеш усіх до свого Сина,
Моя Провіднице єдина,
Вкажи мету моїм дорогам,
Моїм стражданням і тривогам...

Ікона Зарваницька дуже давня. Є підстави вважати, що її написано ще у далекому XIII ст. Але пісні в її честь почали створювати щойно у XVIII ст. 1742 р. в її честь греко-католицьким митрополитом Атаназієм Шептицьким було укладено навіть спеціальну молитву до ікони. Невдовзі створено і ряд музично-поетичних текстів до цієї ікони, які опубліковано у почаївському “Богогласнику” 1791 р. та його перевиданнях 1805 та 1825 рр. Згодом пісенні тексти на честь ікони часто друкували у різноманітних галицьких співаниках XIX та XX ст.

Однією з найновіших пісень в честь ікони є пісня “Там у гаю, серед борів”. У ній теж традиційно оспівано чудотворні дії цієї знаменитої ікони:

Там у гаю, серед борів,
В селі Зарваниця
Є чудесна Мати Божа Ї цілюща криниця.

З давен-давня прибігають
Там люди з мольбами.
І падають перед іконов
Славную чудами.

Особливо почитають цю святиню Зборівської єпархії і сьогодні, в добу української незалежної держави. Великі урочистості на честь Зарваницької Богородиці відбулись 2000 року, коли у цьому селі звели величний храм на прославу місцевої ікони. Щорічно відбуваються тут відпусти на Вознесіння Господнє і тривають у всі неділі і торжественні свята до Покрови Пречистої Диви Марії включно. Вагомого значення під час цих дійств священники надають виконанню марійних пісень в честь Зарваницької ікони.

Відомо й про пісні в честь ікони в Краснопуці, що коло Помор'я (Зборівська єпархія). Ікона прославилася під час свого перебування у місцевому монастирі. Легендарно вона пов'язана з польським королем Яном Собеським.

У відпустові дні (останній тиждень травня в храмовий день св. Івана Хрестителя й усі празники богородиці) з особливим пієтетом співають пісні до краснопуцанської ікони відвідуючі миряни. В одній з найбільш відомих пісень до цієї святині мовиться:

Ще не чувано ніколи, щоб вона не помогла
Чи у горю, чи в недолі того земного життя...

Ведучи мову про іконославильні канти не можливо оминати увагою канти в честь знаменитої чудотворної ікони в Почаєві. Зокрема, у “Богогласнику”, у богородичному розділі наявна ціла група кантів у честь почаївської ікони, причому не тільки церковно-слов'янською мовою української редакції, але й польською (“Многими усти гласи іспусти...”, № 110; “Вселенная вся страни...”, № 111; “Весело співайте, челом ударяйте...”, № 112; “Witay Cudowna Matko w Poczaiewie...”, № 113; “К Тебi Божія Мати прибігаєм...”, № 114; “Пречиста Діва, Мати руського краю, по істині любящих Тя сладостний раю...”, №115; “Panno, oraz Matko Boska Ruskiego kraiu...”, № 116; “Нині прославися почаївська скала...”, № 117; “Ізійдіте двори к со собору...” та переклад польською мовою “Wynidzcie dzis dwory, swietych zbiory...”). Стосовно цього двомовного канта “Ізійдіте двори...”, потрібно зауважити, що включення його до почаївського “Богогласника” призвело до плутанини у датуванні антології, на титульному аркуші якої зазначено, що вона видрукувана у 1790 році. Але

ПІСНІ ДО ІКОН ЗБОРІВСЬКОЇ ЄПАРХІЇ НОВОГО ЕТАПУ РОЗВИТКУ (XIX – ПОЧАТКУ XX СТ.)

щойно згаданий текст має примітку про те, що кант створено у 1791 році на честь “перенесення чудотворної народно-увінчаної ікони од притвора в нову церкву”. З огляду на це, впливає, що усю поліграфічну роботу було завершено у 1791 р. спеціально до тогочасних монастирських свят у Почаєві.

Пісні до почаївської Богородиці умовно можна поділити на дві групи: молитовні та такі, в яких домінують апокрифічні та історичні мотиви. Так, в одному із найдавніших кантів “*Весело співайте ...*” уже в примітці до його тексту мовиться, що він “о преславной побіді [...] над турками бившей року божя 1675, місяця юля, 20-го дня”. Про цю ж вікопомну подію згадується й у пісні “*Вселенная вся страни...*” Вперше її надруковано у невеликому нотованому співанику духовних пісень, який вийшов друком у Почаєві 1773 р. Якщо ж говорити про те, коли вперше з’явилася друком духовна пісня на честь почаївської ікони, то треба згадати про музично-поетичний текст “*Весело співайте...*”. Саме її опубліковано у виданні “*Гора почаївська...*” (Почаїв, 1742).

У кожній ікони своя історія, своя доля. Одні з них ставали загально визначними далеко поза межами регіону, інші користувалися шаною переважно у своєму місті чи селі. Відповідно до цього й процес прославлення ікон мав свої закономірності. Такі ікони, як самбірська, зарваницька чи підкамінська були оспівані багатьма авторами. Стосовно останньої зі згаданих, то відомі поетичні тексти як українською, так і польською мовами. Важливо, що традиція іконославильних пісень пережила не тільки барокову добу, особливо сприйнятну для такого напрямку паралітургічного мистецтва, але й у мірі можливого розвивалася в XIX ст., не втратила свого значення й в умовах сьогодення, чому підтвердження як сама церковно-релігійна дійсність, так і численні видання, платівки, магнітоальбоми та компакт-диски з записами іконославильних пісень XVIII – XX ст. Чимало з них звучать і з концертної естради на різноманітних фестивалях релігійної пісні, в честь тих чи інших свят тощо.

Висновки. Мало яка, знана в Україні, богородична ікона не була оспівана хоча б у одній духовній пісні. Немало прославних поетичних текстів та прозових творів задля звеличення ікон створили і такі видатні діячі української церкви та культури як Дмитро Туптало, Петро Могила, Антоній Радивилівський, Йоанікій Галятовський та інші.

Віра в чудодійність богородичних ікон та розп’ять Ісуса Христа, що оберігають людей від різних хворіб, морових пошестей та інших

“напастей” наскрізною лінією проходить через усі прославлені богородичні та господські пісні. Їх, до певної міри, можна розцінювати як своєрідні міні-хроніки, адже вони створювалися ніби по гарячих слідах.

Збагачення тематичного спектру іконославильних пісень історичними мотивами призводило інколи навіть до деякого розмивання суто релігійної спрямованості цих музично-поетичних текстів. Фактично в них спостерігається тенденція до зближення релігійного та світського змісту, до стирання реальних граней між духовними та світськими піснями.

Зважаючи на наявність у багатьох українських духовних піснях тієї чи іншої інформації історичного змісту, доцільно такі тексти розглядати і як важливе просвітницьке джерело. І не тільки як таке, що плекає серед народу історичну пам’ять, сприяє розвитку його національно-патріотичного чуття, духовності, але й вирізняється неабияким дидактичним значенням.

Іконославильні пісні Зборівської єпархії становлять один із основних українських текстових корпусів у контексті нашої духовнопісенної спадщини. Дивовижне скупчення на теренах цієї єпархії такої великої кількості загальнонаціональних та вернакулярних святинь призвело до потужного сплеску творчої ініціативи місцевих піснетворців XVIII ст., а відтак і усього XIX та XX ст. Жодна інша українська єпархія не може похвалитися таким великим корпусом іконославильних пісень XVIII – XX ст. Прикметно, що найвідоміший український іконославильний гімн “*Пречиста Діво, Мати Руського краю*” власне створено на прославу знаменитої Підкамінської ікони, що зберігалась у монастирі, який належить до Зборівської єпархії.

1. о. Бобровський М. *Ікона Божої Матері Вознесенської в Маркополі Бродівського району // Чудотворні ікони Зборівської єпархії. – Броди. 2000, – С. 40 – 44.*

2. М. Возняк, *Матеріали до історії української пісні і вірші, in: Українсько-руський архів. Львів 1913, 1914, 1925, т. IX – XI.*

3. о. Кишенюк В. *Мати Божя Ратинська / Джерело життя. – 1996, – № 6. – С. 22.*

4. о. Ковальський Ю. *Чудотворна ікона в Маркополі // Джерело життя. – 1997. – № 2, – С. 38 – 39.*

5. о. Коткевич В. *Ікона Матері Божої Тартаківської // Чудотворні ікони Зборівської єпархії. – Броди. 2000, – С. 18 – 20.*

6. *Пісні до Почаївської Богородиці.*

ТВОРЧИСТЬ Г. С. СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Перевидання друку 1773 року. Транскрипція, коментарі і дослідження Юрія Медведика. Серія: Історія української музики. Випуск 6: Джерела. – Львів, 2000. – 148 с.

7. Рабонець С. Кристинопільська Божя Матір. Місіонар 1994, № 1 (15). – С. 19 – 21.

8. Die Liederhandschrift F 19-233 (15) der Bibliothek der Litauischen Akademie der Wissenschaften. Eine kommentierte Edition von Dieter Hubert Stern [Bausteine zur Slavischen Philologie und Kulturgeschichte, Reihe B: Editionen], Köln-Weimar-Wien 2000.

Любомира Ластовецька, доцент

кафедри методики музичного виховання і диригування
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка

ТВОРЧИСТЬ Г. С. СКОВОРОДИ В КОНТЕКСТІ УКРАЇНСЬКОЇ МУЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті йдеться про зв'язок музичної спадщини Г. Сковороди з розвитком сольної пісні з супроводом (пісні – романсу). Звертається увага на використання мислителем українського мелосу. Автор зупиняється також на дальшій долі сквородинівського надбання в музичній культурі.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день проблема поглибленого вивчення музичного доробку Г. Сковороди (1722 – 1794) і досі залишається відкритою. Перешкодою цьому є те, що багато творів мандрівного філософа не збереглося. А ті, які дійшли до нас, відомі не в оригіналі, а в переробленому варіанті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що постаті Г.С. Сковороди присвячено дуже багато розвідок, зокрема І. Табачникова, І. Стогнія, Л. Махновця, І. Головахи, Л. Бойко, В. Жижченко, І. Драча, С. Кримського та багатьох інших, більшість з аналізують його діяльність лише як філософа та літератора. Натомість розгляду питання “Сковорода – музикант”, його “музичній біографії” приділяється значно менше уваги. Тут насамперед хочеться виділити дослідження О. Шреєр-Ткаченко, І. Іваньо, С. Лісецького.

Мета статті – розгляд діяльності Г. Сковороди як музиканта, аналіз ролі та місця його музичної спадщини в історії української музики. Адже силою свого таланту мандрівний філософ дав поштовх для розвитку багатьох жанрів та форм професійної музики.

Виклад основного матеріалу. Творчість видатного українського поета і музиканта, філософа – просвітителя, письменника – гуманіста, байкаря і педагога, Григорія Савича Сковороди відіграла важливу роль у світовому літературному й філософському процесі. “Г. Сковорода займає почесне місце в пантеоні

діячів світової культури. Його цінна філософська і літературна спадщина виросла на рідному ґрунті, злита з соціальним і духовним життям українського народу другої половини XVIII ст., але в той же час міцно пов'язана з кращими досягненнями світової культури як свого часу, так і попередніх епох до античності включно” [2, 108].

Ще під час навчання в Києво-Могилянській академії, улюбленими предметами Г. Сковороди були музика і поезія. За велике музичне обдарування і чудові вокальні дані майбутнього філософа взяли до Придворної співацької капели в Петербург, де він дістав ґрунтовну на той час музичну освіту і звання “придворного уставщика”. Це звання надавали, як правило, найкращим співчим капели. Як пише С. Лісецький, – “Майже три роки Григорій перебував у Петербурзі... Хор щодня мав репетиції – шліфував репертуар, розучував нові твори, брав участь у всіх урочистих святах при царському дворі, у церковних службах, а також в оперних виставах... Він вдосконалював у капелі свої музичні знання – вивчав вокальну (хорову) та оперну музику” [1, 95]. Саме в Придворній капелі він склав мелодію духовної пісні “Їже херувими”, яку й досі співають по багатьох українських церквах.

Як згадують сучасники, Сковорода володів грою на декількох музичних інструментах: бандурі, флейті, сопілці, гусях та інших, мав здібності і до образотворчого мистецтва. Він не тільки складав, а й сам співав свої пісні, акомпануючи собі на якомусь інструменті.